ZAMONAVIY MODA SANOATIDA MATO TANLASHNING DIZAYN JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Muallif: Yusupova Dildora

Talim muassasi:Toshkent kimyo xalqaro universiti Namangan filiali

Ta'lim yo'nalishi: Liboslar dizayni

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy moda sanoatida mato tanlashning liboslarni tayyorlash jarayonidagi ahamiyati ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Mato xususiyatlarining kiyim shakli, silueti, estetik ko'rinishi, funksionalligi va foydalanish qulayligiga ta'siri yoritib beriladi. Shu bilan birga tabiiy va kimyoviy tolalardan tayyorlangan materiallarning xususiyatlari, matoning qalinligi, og'irligi, egiluvchanligi, draplanishi, tahlanishi, havo o'tkazuvchanligi va chidamliligi kabi ko'rsatkichlarning dizayn yechimlariga ta'siri o'rganib chiqiladi. Zamonaviy moda sanoatida ekologik barqarorlik va materiallardan to'g'ri foydalanish masalalariga ham katta e'tibor qaratiladi. Tekshiruvlar natijasida libos loyihalashda mato tanlashga mukammal yondashish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: moda sanoati, mato tanlash, liboslar dizayni, to'qimachilik materiallari, tabiiy tolalar, kimyoviy tolalar, mato xususiyatlari, draplanish, ergonomika, barqaror moda.

Kirish

Zamonaviy moda sanoatida libos yaratish jarayoni bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan bir necha bosqichlardan tashkil topadi. Ushbu jarayonda g'oyani shakllantirish, eskiz tayyorlash, siluet tanlash, konstruksiya ishlab chiqish va material

tanlash muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, mato tanlash dizaynning yakuniy natijasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan asosiy omillardan biridir.

Mato kiyimning nafaqat tashqi ko‘rinishini, balki uning shakli, hajmi, harakat paytidagi holati, tana bilan o‘zaro ta’siri va foydalanish xususiyatlarini ham belgilaydi. Bir xil model turli matolardan tayyorlanganda, ularning qalinligi, og‘irligi, egiluvchanligi va sirt tuzilishiga qarab butunlay boshqacha ko‘rinishga ega bo‘lishi mumkin.

Melissa Mazzitelli, Flavia Papile va Barbara Del Curto tomonidan 2024-yilda chop etilgan “Materials Selection and Fashion Design: Strengthening Reflections on Fibre’s Nature in Fibres and Textiles Selection” nomli ilmiy maqolada material tanlash moda dizaynining muhim tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqilgan. Mualliflar materiallarning texnik, sensor va ekologik xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydilar [1].

Shuningdek, Şöhret Aktepe Dalning “A Research About Relationship Between Fashion Design and Fabric Parameters” nomli tadqiqotida mato tanlash muvaffaqiyatli kiyim dizayniga ta’sir qiluvchi asosiy omillardan biri sifatida baholangan. Unda tolalar tarkibi, ip xususiyatlari, mato tuzilishi va pardozlash jarayonlari tayyor mahsulotning sifat hamda foydalanish xususiyatlariga ta’sir qilishi ko‘rsatilgan [2].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy moda sanoatida dizayner nafaqat estetik jihatdan chiroyli, balki vazifasiga mos, qulay, sifatli va ekologik jihatdan maqbul materiallardan foydalanilgan liboslar yaratishi zarur.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning maqsadi — zamonaviy moda sanoatida mato tanlashning dizayn jarayoniga ta’sirini ilmiy manbalar asosida o‘rganish hamda libos loyihalashda material tanlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning asosiy vazifalari:

moda dizaynida mato tanlashning ahamiyatini aniqlash;

to‘qimachilik materiallarining asosiy xususiyatlarini o‘rganish;

matoning fizik va mexanik xususiyatlarining kiyim shakliga ta’sirini tahlil qilish;

material tanlashda estetik va funksional talablarni ko‘rib chiqish;

ekologik barqaror materiallardan foydalanish imkoniyatlarini o‘rganish;

dizayn jarayonida mato tanlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot materiallari va metodlari

Tadqiqotda moda dizayni va to‘qimachilik materiallari bo‘yicha ilmiy maqolalar, mato xususiyatlariga oid tadqiqotlar hamda barqaror moda va material tanlash masalalariga bag‘ishlangan ilmiy manbalardan foydalanildi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, material xususiyatlarini tasniflash va umumlashtirish metodlari qo‘llanildi. Shuningdek, mato xususiyatlarining libos shakli va dizayn yechimlariga ta’sirini o‘rganish asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Asosiy qism

1. Moda dizaynida mato tanlashning o‘rni

Mato tanlash libos loyihalashning dastlabki va muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Dizayner avvalo yaratiladigan kiyimning maqsadi, foydalanish sohasi, mavsumiyligi va umumiy badiiy g‘oyasini aniqlashi kerak. Shundan so‘ng ushbu talablarga mos material tanlanadi.

Mato dizaynerning ijodiy g‘oyasini amaliy mahsulotga aylantirish imkonini beradi. Masalan, hajmli va shaklini yaxshi saqlaydigan ko‘ylak yaratishda qattiqroq tuzilishga ega matolar, yumshoq va erkin tushuvchi liboslarda esa draplanish xususiyati yuqori bo‘lgan materiallar qo‘llanishi mumkin.

Şöhret Aktepe Dalning tadqiqotida mato tanlashda beshta asosiy yo‘nalish: material tarkibi, matoning asosiy xususiyatlari, ipning xususiyatlari, mato tuzilishi va pardozlash jarayonlari ko‘rib chiqilgan [2]. Bu omillar kiyimning yakuniy ko‘rinishi va foydalanish imkoniyatlariga ta’sir qiladi.

Zamonaviy dizayn amaliyotida mato tanlash quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi mumkin:

Libosning maqsadi va dizayn konsepsiyasini aniqlash.

Kerakli mato xususiyatlarini belgilash.

Material namunalari bilan tanishish va ularni taqqoslash.

Mato ustida tikuv, shakl va harakat sinovlarini o‘tkazish.

Tayyor namuna asosida materialning mosligini baholash.

2026-yilda *Frontiers in Sustainability* jurnalida chop etilgan material tanlashga oid metodologik tadqiqotda ham dizayn konsepsiyasini aniqlash, mato xususiyatlarini baholash, namunalarni sinash, prototip tayyorlash va yakuniy materialni tanlash bosqichlari tavsiya etilgan [3].

2. To‘qimachilik materiallarining asosiy turlari va xususiyatlari

Libos ishlab chiqarishda turli tarkib va tuzilishga ega materiallardan foydalaniladi. Ular kelib chiqishi va ishlab chiqarish usuliga ko‘ra tabiiy, sun’iy va sintetik tolali materiallarga ajratiladi.

Tabiiy tolali matolar. Paxta, zig‘ir, jun va ipak kabi tabiiy tolalardan tayyorlanadi. Ularning xususiyatlari tola turi va mato tuzilishiga bog‘liq. Masalan, paxta materiallari kundalik kiyimlarda, jun matolar esa issiqlikni saqlash talab qilinadigan kiyimlarda keng qo‘llanadi. Ipakning silliq yuzasi va o‘ziga xos tushish xususiyati undan nafis liboslar yaratishda foydalanish imkonini beradi.

Sun’iy tolali matolar. Tabiiy xomashyodan kimyoviy qayta ishlash orqali olinadigan tolalardan tayyorlanadi. Viskoza va lyosel kabi materiallar bunga misol bo‘ladi. Ularning yumshoqligi, sirt xususiyatlari va namlik bilan o‘zaro ta’siri tarkibi hamda ishlab chiqarish texnologiyasiga bog‘liq.

Sintetik tolali matolar. Polyester, poliamid va elastan kabi tolalardan ishlab chiqariladi. Bunday materiallar turli mexanik va foydalanish xususiyatlarini ta’minlash uchun qo‘llanadi. Masalan, elastan aralashmalari matoning cho‘ziluvchanligini oshirishga yordam beradi.

Melissa Mazzitelli va hammualliflarining tadqiqotida tolalar va materiallarni tanlashda faqat ularning tashqi ko‘rinishi emas, balki texnik, sensor va ekologik xususiyatlarini ham hisobga olish zarurligi ta’kidlangan [1]. Shu sababli dizayner matoning tarkibi va xususiyatlarini birgalikda baholashi lozim.

3. Matoning fizik va mexanik xususiyatlarining libos dizayniga ta’siri

Mato tanlashda uning fizik va mexanik xususiyatlari muhim ahamiyatga ega. Ushbu xususiyatlar kiyimning shakli, konstruksiyasi, qulayligi va foydalanish davomida o‘zini tutishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Matoning qalinligi va og‘irligi. Mato qalinligi va yuzaviy zichligi kiyimning hajmi, tushishi va umumiy og‘irligiga ta’sir qiladi. Yengil matolar ko‘pincha erkin va mayin siluetlar uchun, og‘irroq yoki zichroq materiallar esa shaklni saqlash talab qilinadigan modellar uchun tanlanadi. Biroq bu tanlov matoning boshqa xususiyatlari bilan birgalikda baholanishi kerak.

Egiluvchanlik va cho‘ziluvchanlik. Ushbu xususiyatlar kiyimning tana harakatlariga moslashishiga ta’sir qiladi. Cho‘ziluvchan matolar sport, kundalik va tanaga mos tushadigan liboslarda qo‘llanishi mumkin. Egiluvchanligi past materiallar esa aniq konstruktiv shakl talab qilinadigan modellar uchun mos bo‘lishi mumkin.

Draplanish xususiyati. Draplanish matoning o‘z og‘irligi ta’sirida buklanishi va ma’lum shaklda tushish xususiyatidir. Ushbu xususiyat libosning silueti va burmalarining ko‘rinishiga bevosita ta’sir qiladi.

Marwa Issa va Salia Khafajining mato xususiyatlari hamda kiyim dizayni o‘rtasidagi bog‘liqlikka bag‘ishlangan tadqiqotida beshta atlas ko‘ylak misolida matoning og‘irligi, cho‘ziluvchanligi, egilish xususiyatlari va draplanish ko‘rsatkichlari o‘rganilgan. Tadqiqotda matoning ayrim xususiyatlari bilan libos dizaynidagi burmalar va tashqi ko‘rinish o‘rtasida statistik bog‘liqlik aniqlangan [4].

Havo va namlik o‘tkazuvchanligi. Bu xususiyatlar kiyimning tana bilan o‘zaro ta’siri va termofiziologik qulayligiga ta’sir qiladi. Y. Jhanji, Deepti Gupta va V. K. Kothari tomonidan 2024-yilda chop etilgan tadqiqotda kiyimning qulayligi tolalar, iplar va mato tuzilishiga bog‘liqligi ko‘rsatilgan. Mualliflar kiyimning foydalanish sharoitiga qarab issiqlik va namlik almashinuvini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydilar [5].

Demak, matoning xususiyatlarini to‘g‘ri baholash libosning tashqi ko‘rinishi va funksional sifatlarini birgalikda ta’minlashga yordam beradi.

4. Mato tanlashda estetik va funksional talablar

Dizayn jarayonida mato tanlash faqat texnik ko‘rsatkichlar bilan chegaralanmaydi. Materialning rangi, naqshi, fakturasi va yorug‘likni qaytarish xususiyati ham libosning badiiy yechimiga ta’sir ko‘rsatadi.

Rang va naqsh. Mato rangi libosning umumiy kayfiyati va badiiy obrazini shakllantiradi. Naqshli materiallardan foydalanishda naqshning o‘lchami, yo‘nalishi va kiyim detallarida qanday joylashishi hisobga olinadi. Yirik naqshli matolarda bichim va andaza joylashuviga alohida e’tibor berish talab etiladi.

Faktura. Matoning sirt tuzilishi uning vizual va sezgi xususiyatlarini belgilaydi. Silliq, yaltiroq, dag‘al, tukli yoki relyefli yuzaga ega matolar turli dizayn g‘oyalarini ifodalash imkonini beradi.

Funksionallik. Mato kiyimning foydalanish maqsadiga mos bo‘lishi kerak. Kundalik kiyimlarda parvarish qulayligi va chidamlilik, tantanali liboslarda esa tashqi ko‘rinish va draplanish muhim bo‘lishi mumkin.

Konstruksiyaga moslik. Har qanday mato istalgan bichim uchun mos kelavermaydi. Masalan, murakkab burmalar va drapirovkalar yaratishda matoning tushish xususiyati, aniq geometrik shakllar yaratishda esa uning shaklni saqlash qobiliyati hisobga olinadi.

Shu sababli dizayner eskizni ishlab chiqish bilan birga, unga mos materialni ham oldindan tanlashi maqsadga muvofiq.

5. Zamonaviy moda sanoatida ekologik va barqaror material tanlash

Bugungi moda sanoatida material tanlashda ekologik mas’uliyat ham muhim mezonga aylanmoqda. To‘qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish, ulardan foydalanish va foydalanish muddati tugagandan keyingi qayta ishlash jarayonlari atrof-muhitga turli ta’sir ko‘rsatadi.

Mazzitelli, Papile va Del Curto tadqiqotida to‘qimachilik materiallarini tanlashda ularning texnik va sensor xususiyatlari bilan birga ekologik jihatlarini ham hisobga olish zarurligi yoritilgan. Mualliflar materiallardan foydalanish va ularni

qayta aylanish jarayonlarini dizayn bosqichidayoq o‘ylab ko‘rish muhimligini ta’kidlaydilar [1].

Barqaror dizayn nuqtayi nazaridan quyidagi yondashuvlarni qo‘llash mumkin:

uzoq muddat foydalanishga yaroqli materiallarni tanlash;

ishlab chiqarish va foydalanish jarayonida resurs sarfini hisobga olish;

mato qoldiqlarini kamaytiradigan andaza joylashuvini ishlab chiqish;

qayta ishlangan yoki ekologik sertifikatga ega materiallarni o‘rganish;

kiyimni ta’mirlash va qayta foydalanish imkoniyatini hisobga olish.

Bunda faqat tabiiy tolali matoni tanlashning o‘zi mahsulotni avtomatik ravishda ekologik barqaror qilmasligini unutmaslik kerak. Materialning kelib chiqishi, ishlab chiqarish jarayoni, chidamliligi, parvarishi va foydalanishdan keyingi taqdiri ham baholanishi lozim.

6. Libos loyihalash jarayonida mato tanlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar

Ilmiy manbalarda keltirilgan xulosalar asosida libos loyihalashda mato tanlashni quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirish taklif etiladi.

Birinchi bosqich — dizayn g‘oyasini aniqlash. Yaratiladigan libosning vazifasi, mavsumi, silueti, uslubi va foydalanish sohasi belgilanadi.

Ikkinchi bosqich — mato xususiyatlarini o‘rganish. Materialning tarkibi, qalinligi, og‘irligi, cho‘ziluvchanligi, draplanishi, sirt tuzilishi va parvarish xususiyatlari tahlil qilinadi.

Uchinchi bosqich — namunalarni taqqoslash. Bir nechta mato namunasi tanlanib, ular dizayn g‘oyasiga mosligi bo‘yicha solishtiriladi. Zarur hollarda matoning buklanishi, tikuvda o‘zini tutishi va harakatdagi ko‘rinishi tekshiriladi.

To‘rtinchi bosqich — tajriba namunasi tayyorlash. Tanlangan matodan kichik namuna yoki kiyim prototipi tayyorlanadi. Bu jarayonda bichim, choklar, burmalar va kiyim shaklining saqlanishi baholanadi.

Beshinchi bosqich — yakuniy baholash. Materialning estetik, funksional, texnik va ekologik xususiyatlari birgalikda tahlil qilinadi. Shundan so‘ng asosiy mato tanlovi yakunlanadi.

Amaliy loyiha sifatida uch xil libos uchun mato tanlashni taqqoslash mumkin:

Kundalik ko‘ylak: yumshoq, qulay va parvarishi oson mato tanlash.

Tantanali libos: draplanish xususiyati, sirt ko‘rinishi va estetik ifodasi yuqori bo‘lgan materialni tanlash.

Kostyum: shaklni saqlash, chidamlilik va foydalanish qulayligini hisobga olgan matoni tanlash.

Ushbu misollar maqola doirasidagi amaliy takliflar bo‘lib, aniq mato turi va tarkibini tanlashda material namunalarini sinash zarur.

Xulosa

Hozirgi jadal moda sanoatida libosga mato tanlash libos loyihalash jarayonining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Materialning tarkibi, qalinligi, og‘irligi, egiluvchanligi, draplanishi, havo va namlik o‘tkazuvchanligi hamda sirt tuzilishi tayyor kiyimning shakli, tashqi ko‘rinishi va foydalanish xususiyatlariga ta’sir ko‘rsatadi.

Ilmiy tadqiqotlar mato tanlashda texnik, estetik va funksional omillarni birgalikda hisobga olish zarurligini yaqqol ko‘rsatadi [1; 2; 4]. Shuningdek, kiyimning qulayligi materialning tolalari, ip xususiyatlari va mato tuzilishi bilan bog‘liq [5].

Zamonaviy moda sanoatida ekologik mas’uliyat ham material tanlashning muhim tarafidan biriga aylanmoqda. Shu sababli ko'plab dizaynerlar matoning nafaqat tashqi ko‘rinishi va texnik xususiyatlarini, balki ishlab chiqarish, foydalanish va qayta ishlash imkoniyatlarini ham hisobga olishlari lozim. Yani har taraflama o'rganib chiqish muhimligi ko'zda tutilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, matoni to‘g‘ri va libosga mos tanlash dizayn g‘oyasini sifatli va amaliy kiyim yaratishga xizmat qiladi. Dizayner material xususiyatlarini chuqur o‘rgangan holda, estetik jihatdan jozibali, funksional, qulay va barqaror liboslar yaratish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mazzitelli, M., Papile, F., Del Curto, B. “Materials Selection and Fashion Design: Strengthening Reflections on Fibre’s Nature in Fibres and Textiles Selection.” *Discover Sustainability*, 2024, 5, Article 180.https://doi.org/10.1007/s43621-024-00294-3
2. Aktepe Dal, Ş. “A Research About Relationship Between Fashion Design and Fabric Parameters.” *The Journal of Social Science*, 2019, 3(6), 511–516.https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=813168
3. “Ecodesign-Driven Material Selection in Fashion Design: A Methodological Proposal and a Mock-Up Tool.” *Frontiers in Sustainability*, 2026.https://doi.org/10.3389/frsus.2026.1773542
4. Issa, M., Khafaji, S. “The Correlation Between Clothing Design and Textile Properties: A New Approach for Measuring Fabric Drape.” *Research Journal of Textile and Apparel*, 2026, 30(2), 269–285.https://doi.org/10.1108/RJTA-10-2024-0191

5. Jhanji, Y., Gupta, D., Kothari, V. K. “Role of Fibre, Yarn and Fabric Variables in Engineering Clothing with Required Thermo-Physiological Properties.” *Indian Journal of Fibre & Textile Research*, 2024, 49(1).https://doi.org/10.56042/ijftr.v49i1.9536
6. Vasile, S., Vega Arellano, J. P., Copot, C., Osman, A., De Raeve, A. “Thermal and Moisture Management Properties of Knitted Fabrics for Skin-Contact Workwear.” *Materials*, 2025, 18(8), 1859.https://doi.org/10.3390/ma18081859